

2. Романенко О., Гурняк О. Природничо-наукова складова у підготовці фахівців з реабілітації в закладах вищої освіти. *Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал*. 2024. 1(221). С. 64–72. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298626>

3. Романенко О. В., Гурняк О. М. Медична біологія як складова підготовки бакалавра фізичної терапії. *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2025. № 3(33) 2025. С. 1341–1359. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3\(33\)-1341-1359](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3(33)-1341-1359)

4. Єрошенко Г. А., Клепець О. В., Рябушко О. Б., Ваценко А. В., Улановська-Цибя Н. А., Передерій Н. О., Кінаш О. В., Шевченко К. В. Засоби активізації пізнавальної діяльності студентів на практичних заняттях із медичної біології. *Сучасні тренди розвитку медичної освіти: перспективи і здобутки*: матеріали навчально-наукової конференції з міжнародною участю, 24 березня 2022 року. м. Полтава. 2022. С. 101–103. URL: <https://repository.pdmu.ua/handle/123456789/17903>

5. Головка Н., Кузьнецова О. Активізація пізнавальної діяльності студентів засобами інтерактивних технологій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка»*. 2022. Том 2. № 16. С. 5–8. <https://doi.org/10.17721/2415-369.2022.16.01>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-640-2-104>

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Синиця Наталя Валеріївна

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Одеський національний медичний університет

м. Одеса, Україна

Цибух Людмила Миколаївна

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту охорони здоров'я та психології

Одеський національний медичний університет

м. Одеса, Україна

Війна в Україні спричинила глибокі зміни у соціальній структурі та психологічному стані всього населення. Як відомо, однією з найбільш

уразливих груп є підлітки, адже саме у цьому віці відбувається активний розвиток самосвідомості, формування ідентичності та становлення ціннісних орієнтацій. Під впливом війни процес самовизначення ускладнюється хронічним стресом, почуттям небезпеки, соціальною нестабільністю та ризиком переживання психотравматичних подій.

Особливе значення має дослідження того, як соціальне середовище – сім'я, школа, громада, інформаційний простір – може посилювати або, навпаки, пом'якшувати негативні наслідки війни для психологічного розвитку юнаків.

Питання самовизначення підлітків у нинішніх умовах складно розглядати поза контекстом війни, яка суттєво змінює саму логіку їх соціалізації. Якщо в умовно стабільному середовищі підлітковий вік асоціюється з пошуком себе, експериментуванням із ролями, формуванням життєвих орієнтирів, то в ситуації постійної небезпеки цей процес часто відбувається під тиском тривоги, втрат і невизначеності. У таких умовах самовизначення не зникає як завдання розвитку, але набуває іншого змісту і темпу [1].

Соціальне середовище традиційно виступає базовим контекстом формування ідентичності. Йдеться не лише про сім'ю чи школу, а й про ширший соціальний простір, у якому підліток щоденно взаємодіє і вибудовує уявлення про себе. В умовах війни цей простір стає нестабільним: частина сімей переживає розлуку або втрати, освітній процес переривається чи змінює формат, звичні контакти з однолітками руйнуються або трансформуються. У підсумку підліток опиняється в ситуації, де звичні “опори” для самовизначення послаблюються або зникають [2].

У цьому контексті окремої уваги потребує вплив громади як ширшого соціального середовища. У працях М. Левицької підкреслюється, що в умовах кризи громада не може розглядатися однозначно – її вплив має подвійний характер. З одного боку, саме в громаді концентрується колективний досвід війни: новини про втрати, обговорення небезпеки, загальний емоційний фон [9].

З іншого боку, саме вона часто стає тим середовищем, яке дозволяє підлітку не залишатися наодинці зі своїм досвідом. Через взаємодію з іншими, участь у спільних активностях, включеність у життя спільноти формується відчуття належності та підтримки. Це особливо важливо в підлітковому віці, коли потреба бути частиною групи є однією з провідних. У такому сенсі громада може виступати простором відновлення, де виникають умови для розвитку резильєнтності не лише на індивідуальному, а й на колективному рівні [9].

Таким чином, вплив громади на самовизначення підлітка доцільно розглядати як амбівалентний: вона одночасно може підсилювати травматичний досвід і виконувати ресурсну функцію. Те, який із цих аспектів переважатиме, значною мірою залежить від якості соціальних

взаємодій, рівня підтримки та наявності конструктивних моделей реагування на кризу.

Якщо перейти до власне психологічних чинників самовизначення, то в умовах війни вони набувають особливої ваги. Передусім варто говорити про відчуття психологічної безпеки. Без мінімального рівня безпеки підліток обмежений у можливості досліджувати себе та пробувати різні варіанти майбутнього. У ситуації, коли базовим стає питання виживання, горизонти планування природно звужуються [3].

Не менш значущим є емоційний стан. Підвищена тривожність, страх, напруження впливають не лише на самопочуття, а й на когнітивні процеси – здатність аналізувати, планувати, приймати рішення. У такому стані самовизначення часто відкладається або набуває ситуативного характеру.

Важливу роль відіграє якість міжособистісних взаємин. Підтримка з боку дорослих і однолітків може частково компенсувати нестабільність зовнішніх умов, тоді як конфліктність чи емоційна віддаленість, навпаки, посилюють дезорієнтацію підлітка [4].

Окремо варто відзначити розвиток рефлексії. Саме здатність осмислювати власний досвід, у тому числі складний або травматичний, дозволяє інтегрувати його в особистісну структуру без руйнівних наслідків. У цьому сенсі рефлексія стає не просто когнітивною функцією, а важливим механізмом психологічної адаптації.

Ціннісно-сміслова сфера також зазнає змін. Для частини підлітків спостерігається звуження інтересів до базових потреб, однак в інших випадках, навпаки, відбувається переосмислення життєвих пріоритетів і формування більш глибокого розуміння власних цінностей [6].

І, нарешті, важливим інтегративним чинником є резильєнтність – здатність зберігати відносну стабільність і відновлюватися попри складні обставини. Вона формується не лише як індивідуальна риса, а й у взаємодії з соціальним середовищем, зокрема громадою [8].

Отже, самовизначення підлітків в умовах війни не можна розглядати як ізольований внутрішній процес. Воно формується у складній взаємодії зовнішніх соціальних умов і внутрішніх психологічних ресурсів. Громада в цьому процесі відіграє особливу роль, поєднуючи в собі як ризики, так і можливості для розвитку, що необхідно враховувати як у теоретичних дослідженнях, так і в практиці психологічної підтримки підлітків.

Проведений аналіз показав, що рівень сприйнятого стресу доцільно розглядати як результат взаємодії кількох факторів, серед яких важливу роль відіграють як особистісні особливості, так і професійні інтереси. Особистісні риси можуть виступати як внутрішні ресурси адаптації або, навпаки, як фактори ризику, тоді як сформованість професійних орієнтацій може виконувати функцію стабілізації емоційного стану.

Отримані результати підкреслюють важливість комплексного підходу до вивчення психологічної адаптації підлітків. Врахування як особистісних характеристик, так і професійних інтересів дає змогу більш повно зрозуміти механізми переживання стресу та визначити можливі напрями психологічної підтримки.

Література:

1. Деменко О. Ф. Особливості соціальної адаптації особистості в умовах сучасного кризового суспільства. Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. круглого столу з міжнародною участю (м. Ірпінь, 24 квіт. 2019 р.). Ірпінь, 2019. С. 18–21.
2. Казібекова В. О. Психологічні ресурси особистості у кризових ситуаціях. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 лют. 2018 р.). Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 48–49.
3. Кокун О. В. Життєстійкість і резильєнтність людини в сучасному світі: теорія, дослідження, практика : монографія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 214 с.
4. Панок В. Г. Алгоритми діяльності практичного психолога як інструмент психологічної допомоги особистості у закладах освіти. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 28 лютого – 1 березня 2019 р.). Суми, 2019. С. 324–328.
5. Пріб Г. А., Раєвська Я. М., Бегеза Л. Є. Соціально-психологічні особливості адаптації особистості в умовах бойових дій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2022. Том 33 (72), № 2. С. 104–109. DOI <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/17>
6. Ткачишина О. Р. Особливості соціально-психологічної адаптації особистості в кризових умовах. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2021. Том 32 (71), № 3. С. 93–98. DOI <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.3/15>
7. Alipour F., Ahmadi S. Social support and posttraumatic stress disorder (PTSD) in earthquake survivors: A systematic review. *Social Work in Mental Health*. 2020. Vol. 18, No. 5. P. 501–514. DOI:10.1080/15332985.2020.1795045
8. Alvis L., Zhang N., Sandler I. N., Kaplow J. B. Developmental manifestations of grief in children and adolescents: caregivers as key grief facilitators. *Journal of Child & Adolescent Trauma*. 2022. P. 1–11. DOI: 10.1007/s40653-021-00435-0
9. Lewicka M. Place attachment, place identity, and place memory: restoring the forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology*. 2008. Vol. 28, No. 3. P. 209–231.